

МЕТОДИЧНІ УМОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В ДОПОМІЖНІЙ ШКОЛІ

У статті йдеться про компетентісний підхід в корекційній освіті та шляхи формування професійно-трудової компетентності в учнів допоміжної школи. Компетентність, компетентісний підхід, корекційна освіта.

Ключові слова: компетентність, свідомий вибір діяльності, педагогічна технологія.

Стаття посвячена формуванню компетентностного похода в корекционной педагогике и путем формирования профессионально-трудовой компетентности в учащихся вспомогательной школы. Компетентность, компетентностный поход, корекционное образование.

Ключевые слова: компетентность, сознательный выбор деятельности, педагогическая технология.

Сьогодні в світовій освітній практиці одним із провідних є компетентісний підхід, за умов якого набуття учнями знань, умінь і навичок спрямоване на вдосконалення їхньої компетентності, сприяє інтелектуальному й культурному розвитку особистості, формуванню в неї здатності швидко реагувати на запити часу. Головним стає не наявність в учня внутрішньої організації знань, особистих якостей та здібностей, а здатність застосовувати компетентності в навчанні та житті. Саме тому важливим на сьогодні є усвідомлення самого поняття *компетентісний підхід*, яке для української педагогічної громадськості є досить новим і малодослідженим. Уведення його в теорію та практику навчання школярів сприятиме розв'язанню типової для сучасної української школи проблеми, сутність якої в тому, що учні не вміють застосовувати набуті теоретичні знання для розв'язання конкретних практичних завдань.

Актуальною ця проблема є і для теорії та практики корекційної освіти. Адже підготовка дітей з особливостями психофізичного розвитку до майбутньої трудової діяльності – одне із пріоритетних завдань допоміжної школи. Упровадження компетентісного підходу в навчально-виховний процес цих шкіл потребує розробки нових підходів до змісту, організації навчально-виховної роботи та оцінювання її результатів. На організацію навчального процесу розумово відсталих учнів (підкреслимо в ній професійно-трудова складова) покладаються в сучасних умовах нові завдання – оновлення соціальних пріоритетів: переорієнтація процесу навчання на розвиток і корекцію особистості учня, “навчання його самостійно оволодівати новими знаннями. ...Бути більш мобільною, критичною і творчо мислячою (людиною), а значить і більш мотивованою до самонавчання і саморозвитку“ [5]. Формування компетентності, тобто досвіду особистої діяльності, вироблення ставлень, розвиток конкретних цінностей і життєво необхідних знань і умінь, сприятиме гнучкості та мобільності професійної діяльності випускника школи, готовності до праці в складних соціально-економічних умовах, де працедавцям, виробничим колективам потрібні працівники, які швидко й ефективно здатні вирішувати професійні завдання в будь-яких умовах, крім того мати високу кваліфікацію, вміти працювати як автономно, так і в колективі, систематично працювати над професійним вдосконаленням тощо. Таким чином, формування професійно-трудової компетентності у майбутніх випускників, з одного боку, є однією з умов їхньої успішної навчальної та подальшої професійної діяльності, а з іншого – запорукою ефективного соціально-економічного розвитку країни.

Незважаючи на те, що терміни “компетентність”, “компетенція” увійшли в педагогічну термінологію нещодавно, майже всі аспекти професійно-трудової компетентності учнів допоміжної школи досліджувались у різний час ученими-дефектологами. Зокрема, дидактичні основи побудови професійно-трудового навчання у допоміжній школі висвітлювалися в працях О.Граборова, Г.Дульнева, І.Єременка, в яких розроблено засоби педагогічної корекції основної вади. Теоретичні та методичні питання професійно-трудового навчання учнів допоміжної школи, питання підготовки до праці у сфері матеріального виробництва, соціально-трудової адаптації випускників, знайшли висвітлення у дисертаційних роботах та наукових публікаціях В.Баудіша, А.Висоцької, В.Карвяліса, Г.Мерсіянової, А.Раку, В.Синьова, О.Хохліної та ін. Дослідження окремих вчених присвячено

проблемам психології трудової діяльності, вивченню особливостей протікання трудових процесів у розумово відсталих дітей (В.Бондар, А.Корнієнко, С.Максименко, Б.Пінський).

Для кращого розуміння методів та прийомів формування в розумово відсталих школярів складових професійно-трудої компетентності розкриємо сутність понять “компетенція” і “компетентність”.

Тлумачний словник української мови подає дуже схожі трактування цих слів [1]. Компетенція — 1) добра обізнаність із чим-небудь; 2) коло повноважень якої-небудь організації, установи чи особи. -У межах своєї компетенції особистість може бути компетентною або некомпетентною. Компетентність — властивість від компетентний; 1) який має достатні знання в якій-небудь галузі, який з чим-небудь добре обізнаний, тямущий; 2) який ґрунтується на знанні, кваліфікований; 3) який має певні повноваження, повноправний. Схожість трактування понять є очевидною, адже вони мають одне походження: з латинської *competentia* — узгодженість, відповідність.

Представимо різні підходи до визначення цих понять як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Так, експерти країн ЄС дійшли згоди в трактуванні поняття компетентності як здатності застосовувати знання та вміння ефективно й творчо в міжособистісних стосунках — ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному та професійному контексті. Компетентність — це поняття, що логічно походить від ставлень до цінностей та від умінь до знань [4].

За означенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти (IBSTPI) поняття компетентність включає набір знань, навичок і ставлень, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення певних стандартів у певній діяльності. Кожна компетентність побудована на комбінації взаємовідповідних пізнавальних ставлень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і умінь, усього того, що можна мобілізувати для активної дії.

Британський вчений Дж. Равен акцентує на професійній складовій компетентності та визначає її як специфічну здатність, необхідну для ефективного виконання конкретної дії у певній галузі і яка включає вузькоспеціальні знання, уміння, способи мислення, а також відповідальність за свої дії [2]. Дослідник наголошує, що саме поняття «компетентнісна освіта» виникло в США в процесі вивчення досвіду видатних учителів. Вчений пише про вчительку, яка зосереджувала свою увагу «на компетентностях, що їх учні могли набути, виконуючи ту чи іншу роботу. Ці компетентності містили стандартні шкільні навички: читання, письмо, орфографію та лічбу. Проте вони передбачали також пошук інформації, необхідної для досягнення мети, винахідливість, уміння переконувати керувати тощо» [2].

А. Хуторської розрізняє терміни «компетенція» і «компетентність», пояснюючи, що «компетенція» — це сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), які є заданими до відповідного кола предметів та необхідними для якісної продуктивної дії по відношенню до них.

Компетентність — це володіння людиною відповідною компетенцією, що містить її особистісне ставлення до предмета діяльності. Отже, компетенцію, за А. Хуторським, слід розуміти як задану вимогу, норму освітньої підготовки учня, а компетентність — як його реально сформовані особистісні якості та мінімальний досвід діяльності.

Дослідники С. Шишов та В. Кальней дають таке визначення: «Компетенція — це загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, які здобуті завдяки навчанню». На їх думку, нові підходи до змісту освіти у зв'язку із компетентностями полягають у тому, що треба відмовитися від знань «про всяк випадок», а перейти до іншого розуміння того, що є «знання як такі» [4]. Компетенція передбачає досвід самостійної діяльності на основі універсальних знань.

Природа компетентності така, що вона може проявлятися лише в органічній єдності з цінностями людини, тобто в умовах глибокої особистісної зацікавленості в даному виді діяльності. Отже, цінності є складовою будь-яких компетенцій.

Більшість українських педагогів погоджуються з трактуванням основних понять, визначаючи, що «компетенція» сприймається як похідне, вужче від поняття «компетентність», і традиційно вживається у значенні «коло повноважень якої-небудь особи», «компетентність» же розуміють як обізнаність, авторитетність, кваліфікацію, тому доцільно в педагогічному сенсі користуватися саме терміном «компетентність». Попри деякі розбіжності щодо трактування понять, зарубіжні та вітчизняні фахівці пропонують таку внутрішню структуру компетентності як педагогічного явища: знання; пізнавальні навички; практичні вміння; відношення; емоції; цінності; мотивація.

Вчені, які досліджували поняття компетентності (Дж. Равен, В. Кальней, С.Шишов, А. Хуторської, Н. Бібік, С. Бондар, О. Пометун, О. Овчарук, І.Родигіна, С. Трубачева та ін.), зазначають, що воно значно ширше за поняття знання, вміння, навички і включає не тільки когнітивний (знання) й операційно-технологічний (вміння) складники, а й мотиваційний, етичний (ціннісні орієнтації), соціальний і поведінковий. Отже, на підставі аналізу психолого-педагогічної

літератури ми дійшли висновку, що компетентність — це інтегрований результат освіти; включає знання, але на відміну від знань передбачає переведення різноманітної, динамічної інформації у форму власної діяльності (реальної чи мисленнєвої), а не інформації про неї; уміння використовувати це знання у конкретній ситуації, але на відміну від уміння удосконалюється не шляхом автоматизації та перетворення на навичку, а шляхом інтеграції з іншими компетентностями; навички (діяльність), тобто розуміння яким способом можна здобути це знання, але на відміну від навички є усвідомленою; цінності, критичне мислення, тобто адекватне оцінювання себе, важливості конкретного знання для власної діяльності. Компетентність тісно поєднує мобілізацію знань, умінь та поведінкових стосунків, які налаштовані на умови конкретної діяльності. Компетентність можна розглядати як можливість встановлення зв'язку між знаннями і ситуацією або, в ширшому розумінні, як здатність знайти, виявити процедуру (знання і дію), яка необхідна для розв'язання конкретної проблеми. Оволодіння компетентністю вимагає значного інтелектуального розвитку — абстрактного мислення, саморефлексії, визначення власної позиції, самооцінки, критичного мислення. Саме інтегрований характер робить складним і важливим формування цього поняття.

Головною умовою практичної реалізації компетентнісного підходу є ґрунтовне розроблення системи компетентностей різного рівня. Відповідно до розподілу змісту освіти на загальний, метапредметний (для всіх предметів), міжпредметний (для циклу предметів чи освітніх галузей) та предметний (для кожного навчального предмета) більшість дослідників пропонують трирівневу ієрархію компетентностей.

Ключові компетентності, на думку українських педагогів, є об'єктивною категорією, яка фіксує суспільно визнаний комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, ставлень тощо, які можна застосовувати в широкій сфері діяльності людини. Перелік ключових компетентностей вчені визначають за трьома блоками: **соціальні** компетентності, що пов'язані з соціальною діяльністю особистості (здатність до співпраці, уміння розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях, навички взаєморозуміння, комунікативні навички); **мотиваційні** компетентності, котрі пов'язані з внутрішньою мотивацією, індивідуальним вибором особистості (здатність до навчання, уміння бути мобільним, особисті практичні здібності, вміння робити власний вибір та встановлювати особисті цілі); **функціональні** компетентності, які пов'язані зі сферою знань, умінням оперувати науковими знаннями та фактичним матеріалом (читацькі, технічні компетентності, вміння оперувати набутими знаннями в навчанні та житті, використовувати джерела інформації для власного розвитку).

Кожна з ключових компетентностей формується й через навчання в певній освітній галузі, набуваючи в цьому процесі характеру засвоєння освітніх дій, які пов'язані з освітніми завданнями та змістом цієї галузі. Предметні (спеціальнопредметні) компетентності — це сукупність знань, умінь та характерних рис у межах предмета, що дозволяє особистості виконувати певні дії через власне ставлення. Предметне навчання — це тільки основа для формування і розвитку компетентностей як інтегрованого результату навчальної діяльності учнів.

Метою нашої публікації є обґрунтування **методичних умов упровадження компетентнісного підходу на уроках трудового навчання в допоміжній школі. Результатом його має стати сформованість професійно-трудової компетентності в учнів допоміжної школи.**

Трудове навчання, як і будь-який навчальний предмет, включає методологічні оцінні знання і знання про способи навчальної діяльності, що реалізуються значною мірою в уміннях і навичках учнів. Визначальною ознакою компетентнісно орієнтованого уроку стає його практична спрямованість на очікувані **результати навчання** — формування в учнів стійкого інтересу до уроків трудового навчання як оригінального мистецтва, потреби в зацікавленому ставленні до кожного заняття, виховання любові до праці, навчання самостійно мислити, глибоко розуміти та творчо ставитись до завдань, висловлювати власні погляди, оцінні судження, аргументувати, виявляти здатність до оригінальних рішень, до перенесення набутих знань і вмінь на практичні ситуації, проводити аналогії з сучасним життям, власним досвідом, тобто робити свідомий вибір як при вивченні навчального матеріалу, так і в реальному житті. Отже, **компетентності на уроках трудового навчання** можуть визначатися як перелік основних усвідомлених учнями знань, умінь і навичок, передбачених кожною конкретною темою, як система ціннісних орієнтацій, сформованих на програмовому матеріалі, та як здатність до цільового осмисленого застосування комплексу знань, умінь і способів діяльності в тій чи іншій життєвій сфері.

Розвиток уміння практично застосовувати набуті трудові компетентності спонукає школярів до визначення власної життєвої позиції. Такий підхід до вивчення цієї навчальної дисципліни в школі сприятиме поступовій адаптації юної особистості до майбутнього дорослого життя.

Орієнтація на компетентнісний підхід в процесі вивчення дисципліни “Трудове навчання” знайшла послідовне відображення в відповідній Програмі для масової загальноосвітньої школи, якою передбачається “формування покоління молоді, що буде захищеним і мобільним на ринку праці; здатним робити особистісний, духовно-світоглядний вибір; матиме необхідні знання, навички,

компетентності для інтеграції в суспільство на різних рівнях; здатним до навчання упродовж життя”. У документі втілено ключові компетентності (соціальні, мотиваційні й функціональні), які сприятимуть розвитку особистості та її повноцінній реалізації в сучасному житті.

Кожна з трудових компетентностей складається з простіших дій, операцій, які є показниками її розвиненості. Оскільки за визначенням основою компетентності є здібності (здатності) особистості, то кожній із них повинна відповідати своя компетентність.

Реалізація компетентнісного підходу передбачає таку організацію роботи на уроках трудового навчання в 5-10 класах, у процесі якої вчитель має можливість розвивати в учнів компетентність у процесі виконання ними отриманих завдань, у формулюванні критичної оцінки на виконану роботу, у висловленні власної оригінальної думки тощо.

Компетентність у відтворенні (**репродукуванні**) — це знання та вміння, передбачені програмою. Компетентність репродуктивного характеру найбільш ефективно забезпечується інформаційними методами навчання: репродуктивна бесіда, виконання завдань за зразком та ін.

Компетентність конструктивного рівня розвивається проблемним методом подачі матеріалу, виконанням пізнавальних завдань.

Компетентність творчого характеру досягається евристичними та пошуковими методами навчання, які залучають учнів до самостійної пошукової діяльності: проблемно-аналітична бесіда, моделювання майбутньої діяльності, “мозковий штурм”, “круглий стіл” і т. п.

Урок трудового навчання в 7-9 класах потребує, відповідно до вікових особливостей, поступового переходу від репродуктивних до проблемно-пошукових методів. Характер навчальної діяльності повинен сприяти формуванню логічного мислення старших підлітків, умінню аргументувати свої судження, збагаченню понятійного апарата, розвитку творчої уяви, самосвідомості, саморефлексії.

Методику розвитку трудових компетентностей учнів допоміжної школи доцільно реалізовувати поетапно:

— на першому, мотиваційному, етапі визначається характер актуальної установки, за умови якої вивчення нової теми стає для учня необхідною потребою, ставиться мета стимулювати інтерес та емоційно-ціннісне ставлення до виконуваної роботи, відбувається накопичення необхідних знань у тому обсязі, якого потребує тема згідно програми;

— на другому, діяльнісному, етапі вивчається зміст теми, формуються вміння аналізу, порівняння вивченого матеріалу, створюються умови для розвитку критичного мислення та глибокого інтелектуально-емоційного засвоєння змісту теоретичного матеріалу;

— на третьому, оцінному, етапі узагальнюються та систематизуються набуті знання і вміння, передбачається самостійний аналіз (удосконалення практичних умінь і навичок) завдань, корегується учнівська діяльність, відбувається стимулювання учнів застосовувати здобуті знання для оцінки сучасних життєвих ситуацій.

Отже, **трудові компетентності** — це інтегрований компонент навчальних досягнень учнів, перелік основних усвідомлених учнями знань, вмінь і навичок, передбачених конкретною навчальною темою, розділом, та система ціннісних орієнтацій, сформованих на програмному матеріалі, а також здатність до цільового осмисленого застосування комплексу знань, умінь і способів трудової діяльності в тій чи іншій життєвій сфері. Тому важливим завданням учителя на уроках трудового навчання є забезпечення послідовного формування передбачених програмою компетентностей учнів, логічна структура яких включає наступні компоненти: освітньо-змістовий (оволодіння теоретичними знаннями, загальна ерудиція, постійна потреба в отриманні нових знань); практичний (застосування отриманих умінь та навичок); ціннісний (здатність оцінювати власну роботу, виробити інших майстрів, формувати особистісні інтереси, захоплення в учнів, виховувати та вдосконалювати естетичний смак, почуття тощо).

Компетентнісно орієнтований урок трудового навчання може передбачати наступні компоненти:

— назва навчальної теми;

— назва компетентностей, які слід формувати;

— мінімальний досвід діяльності (застосування компетенції) або попередній етап сформованості компетентностей;

— мотивація необхідності подальшого розвитку компетентностей;

— знання, вміння і навички, необхідні для подальшого формування або розвитку компетентностей;

— способи діяльності учнів на певному етапі формування або розвитку компетентностей;

— рефлексія ефективності отриманого результату.

Наступна умова реалізації компетентнісного підходу на уроках трудового навчання — це чітке визначення рівня сформованості трудових компетентностей учнів та основних етапів їх формування.

Оскільки поняття “компетентність” ми трактуємо як здібність (здатність) особистості, то рівень сформованості трудових компетентностей учнів визначаємо як набуття наступних здатностей: застосування знань та вмінь у практичній роботі; уміння користуватися різними видами конструкторсько-технологічної документації та іншими джерелами інформації; дотримання технічних вимог у процесі виконання робіт (якість виробу); уміння організувати робоче місце і підтримувати порядок на ньому в процесі роботи; рівень сформованості трудових прийомів і умінь виконувати технологічні операції; дотримання правил безпечної праці та санітарно-гігієнічних вимог, дотримання норм часу на виготовлення виробу; рівень самостійності у процесі організації і виконанні роботи (планування трудових процесів, самоконтроль і т. п.), сформованість операцій розумової діяльності: роботи узагальнення й висновки для осмислення й систематизації знань, виявлення елементів творчості.

Отже, на нашу думку правильна організація методичної роботи на уроках трудового навчання в умовах компетентнісного підходу забезпечуватиме розвиток професійно-трудова компетентностей учнів допоміжної школи як очікуваний результат засвоєння необхідних базових теоретичних знань, умінь, виявлення творчих здібностей до перенесення набутих знань та вмінь в інші умови, життєві ситуації, демонстрацію аргументованих оціночних суджень.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. — К: Перун, 2001. — С. 445.
2. **Равен Дж.** Педагогическое тестирование: Проблемы, заблуждения, перспективы / Пер. с англ. — М.: Когито-Центр, 2001. — 140 с.
3. **Хуторской А.** Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. — 2003. — № 2. — С. 58-64.
4. **Шишов С, Кальней В.** Школа: мониторинг качества образования. — М.: Педагогическое общество России, 2002. — С. 79.
5. Наказ МОН України від 05.05.2008 №371 “Про затвердження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти”

This thesis is devoted to topical problem of formation of social competence of disabled students by means of project activity. On the basis of theoretical analysis of socialization process it was highlighted the main approaches to definition of social competence.

Keywords: competence, conscious choice of activity, pedagogical technology.

Отримано 18.09.2010 р.

УДК 376-056.37.1

Ю.М. Трасковський

СВОЄРІДНІСТЬ СТАНОВЛЕННЯ ПРАКТИЧНИХ НАВИЧОК У РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ УЧНІВ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВОГО ОРІЄНТУВАННЯ

У статті подані положення щодо особливостей розвитку практичних навичок у розумово відсталих учнів засобами практичних завдань та занять з соціально-побутового орієнтування.

Ключові слова: практичні навички, практичні завдання, соціально-побутове орієнтування.

В статье представлены положения об особенностях развития практических навыков в умственно отсталых учащихся средствами практических заданий и занятий по социально-бытовому ориентированию.

Ключевые слова: практические навыки, практические задания, социально-бытовое ориентирование

Основними формами і методами розвитку практичних навичок у розумово відсталих учнів практичні роботи, екскурсії, сюжетно-рольові ігри, бесіди, заняття з соціально-побутового